

КООПЕРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

Видання
Українського Громадського Комітету
в Чехословацькій Республіці
ПРАГА 1923

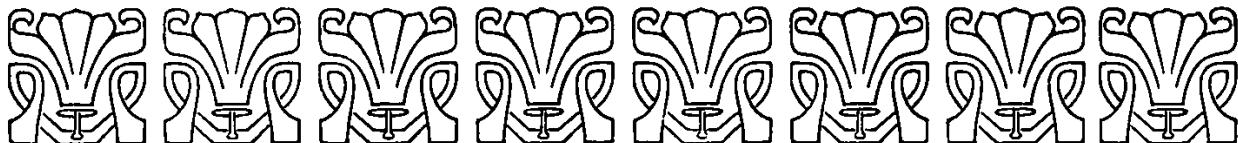
КООПЕРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

ВИДАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ
В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ
ПРАГА 1923

Відбитка зі збірника „Господарство Чехословаччини“

Друкарня „Політика“ в Празі

КООПЕРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ.*)

Значіння кооперативної думки в Чехословацькій народній господарці.

Думка кооперативної самопомочі в Чехословацькій народній господарці, а зокрема в чеському селі, була свідомою боротьбою з несприятливими наслідками економічного лібералізму, представником якого в колишній Австро-Угорщині був германізуючий і мад'яrizуючий централізм.

Економічна трудова самопоміч була саме тим першим тереном, в якому насамперед проявилося стихійне прямування Чехословацького народу до самостійності. Народ, позбавлений політичної незалежності, після свого національного пробудження вхопився незабаром за думку кооперації як по містах — серед міщанських і робітничих кол, так і по селах, щоб, таким чином, заложити фундамент для своєї майбутньої самостійності. В 50 роках минулого століття в часи гнітючого абсолютизму Баха, з'явилися серед чеського народу перші три пропагатори кооперативної думки: Шимачек, що пильно засновує кооперативні громадські позичкові каси, себ то кредитні установи типу Шульце-Деліче; Хлеборад, який закладає в робітничих колах споживчі товариства, та лікарь Кампелік в Кралево-Градецькій округі, який рекомендує закладати по селах повітові кредитні товариства, що, на його думки, мають помагати хліборобам в тяжких обставинах.

*I. Міські коопера-
тивні установи.* Стан народньої господарки в чеських країнах у 60—70 роках XIX століття був такий, що найприхильніші умовини для повстання кооперативних установ були фактично і передовсім серед середніх шарів міського населення. Починаюче промислове життя в чеських країнах відчувалося по містах. Осередок міст творили верстви ремісницькі та купецькі. В їхнім оточенні почав з'являтися вплив фабричної конкуренції як місцевої, так і закордонної, особливо, з огляду на торговельну умову Австрії з Англією та іншими країнами, бо та умова базувалась на засадах вільної торгівлі. Спонукуючим моментом до організації кооперативного кредиту серед міського населення чеської національності була її та обставина, що національних кредитових установ серед Чехів майже не було. Міські ощадниці, як і міська самоуправа, здебільшого

*) Стаття д-ра Л. Дворжака (з книги „Кооперація в Ч. С. Р.“ р. 1921).

були німецькі, а крім цього, їхні стремління було скеровано, головним чином, до уділювання гіпотечного кредиту під запоруку міського нерухомого майна.

Не можна тому дивуватися, що прямування Шульце-Деліче знайшли сприятливий ґрунт серед чеських міських шарів, котрі вхопились за нові думки, як за засіб до господарського і національного підйому. Треба за-значити, що в цьому стремлінні до організації кооперативного кредиту навіть самі Німці, що живуть по Чехах, лишилися далеко за Чехами, а саме тому, що серед них поширювався цей рух головне на користь ощадних кас. Тому, наприклад, року 1874-го в Чехах було позичкових кас сістеми Шульце-Деліче — 307, а з цього 226 було чеських і 81 німецька; але ощадних кас було 70, з них 26 чеських і 44 німецьких. На Мораву в цьому ж самому році позичкових кас було 218, а саме 192 чеських і тільки 26 німецьких; але з 30 ощадних кас тільки 11 чеських, решта (19) були німецькі. В Шлезьку було 15 позичкових кас, із них 1 чеська, 1 польська, решта — німецькі; 12 ощадних кас були виключно німецькі. Таким чином, всього разом в чеських країнах було: 419 чеських і 120 німецьких позичкових кас; ощадних кас було 75 німецьких і 36 чеських.

Величезне число німецьких ощадних кас пояснюється ще й тим, що тоді по міських самоуправах переважної частини міст під натиском уряду перевагу мали німці. Зріст кооперативних громадських ощадних кас не припинило навіть відоме віденське банкротство в 1873 році. Розвиток їх безупинно йшов від 60 років так, що під цей час міські громадські ощадні каси творять дуже поважну частину народного господарства у Чехословаччині.

Чеських ощадних кас було з кінцем 1917 року у Чехах, на Мораві та Шлезьку — 702. Вони мали 308.100 членів, 30.244.000 корон паїв, 79.025.000 резервового капіталу та 1.201.010.000 корон вкладок. Німецьких ощадних кас у 1917 році було 429 і в 1913 році вони мали 92.508 членів, 2.311.800 корон паїв, 17.600.000 корон резервового капіталу і 297.377.000 вкладок.

ІІ. Повстання споживчої кооперації. Майже одночасно з основанням ощадних кас по сіживчої кооперації.

стемі Шульце-Деліче, почався, дякуючи діяльності Хлеборада, могутній рух споживчої кооперації, що поставила собі також великі завдання, як і її зразок — „Рочдельські піонери“. Цей рух, виходючи з міських центрів, поширився і на сільські округи. Не зважаючи на те, що його було викликано в значній мірі тяжкими умовинами життя фабричних робітників і мав він сприятливий ґрунт та підвалини в нездорових господарських відносинах 70-их років, він все ж таки швидко занепав. 1867-го року було споживчих товариств в чеських країнах 34; в 1872 році — аж 438, з них — 352 чеських і 86 німецьких. У 1875 році число їх впало до 225, в 1880 році залишилося вже тільки 89, але і ці згодом перестали існувати. Під той час не було ще для їхнього існування економічних підстав. Як лише настало тяжке економічне положення в наслідок фінансової кризи 1873 року, — щезли і вигоди споживчих товариств, для існування яких не було фактично потрібного числа зорганізованих членів, а одночасно не було досить підготовлених урядовців та спеціалістів, що могли б з успіхом провадити цю справу.

Споживчі товариства фактично зникли на два десятиліття. Вони знову з'явилися доперва в 90 роках, але вже серед зовсім інших умовин. Тепер вони повстали у великих промислових центрах Чехії, Морави та Шлезька, де без перерви творилися великі індустріальні підприємства.

Здійснювали ідею споживчої кооперації вже діячі, відповідно до свідчені, з комерційним знанням і віддані кооператівній справі з захопленням апостолів. З кінцем 1918 року чеських споживчих товариств наваховувалось 287 з 127.408 членам, а їхній оборот досяг 73.873.000 корон чеських. Мали вони 3.231.000 паїв, 2.544.000 к. ч. резервового капіталу, цілий же їхній пасив виносив 19.685.000 кор. ч. Поруч з тим в німецьких споживчих товариствах (в загальній кількості 290) було у 1916 році 151.347 членів, їхній прибуток виносив 53.612.000 корон, паїв було 3.174.000, резервового капіталу — 2.870.000 корон. Майно оцінювалося у 18.547.000 к. ч. Споживчих товариств з переважаючим польським елементом було 17. Вони мали 6514 членів при 3.530.000 кор. річного обороту, 494.000 паїв, 448.000 — резервового капіталу при загальній ціні цілого майна — 2.203.000 корон.

Надзвичайно успішний розвиток виказує „Союз Чеських Споживчих товариств для гуртових закупок“,* що у 1912 році поставив товариству, яке належало до нього, краму на 2.178.000 кор., а в 1918 році, при десятинному зросту, — вже на 37.206.000 корон, а в 1919 році — на 290.000.000 корон.

Величезні успіхи цих споживчих товариств спричинилися до того, що враз після осягнення політичної самостійності народу, так само й інші, неробітничі верстви вхопилися за кооперативну думку та почали засновувати товариства консументів серед людей, забезпечених сталою платнею (державні й приватні урядовці, міські службовці). Поруч з тим цієї думки вхопилися також і чисто політичні партії, серед членів, яких ідея споживчої кооперації ще й раніше пустила глибокі коріння. В наслідок цього у багатьох містах і промислових місцевостях було засновано споживчі товариства, що приймають за членів лише людей з окресленими політичними переконаннями, а це, зрозуміло, має свої знатні негативні сторони. Можливо, що багато з тих товариств зникнуть, все ж таки цим чином притягається до кооперативної діяльності і такі гурти населення, до яких ця думка доходила зпроквола. Це завважаємо особливо в соціал-демократичній партії. Її кооперативний центр: „Центральний Союз Чехословацьких кооперативів в Празі“, об'єднуючий переважно споживчі товариства, мав замість 433 товариств з 1918 року вже 700 таких спілок у 1919 році та майже 250.000 членів. Його гуртові прибутки в 1919 році досягли майже 270.000.000 кор. ч. тим часом, коли в 1918 році вони виносили зaledве 94.000.000 корон чеських.

Так само й „Чехословацька Соціалистична Партія“ засновує тепер багато споживчих товариств. Таких протягом 1919 року було вже понад 250, а постачали вони харч більш, ніж для 200.000 людей. Рівночасно ця партія заснувала 56 будівельних товариств і кілька спілок для малоземельних селян, що мають свій кооперативний центр в „Союзі

*) Velkopákupní společnost českých družstev konsumních v Praze.

Чехословацьких Товариств Дрібних Сільських Господарів“. Ця назва, однак, не одповідає складові членів цього союзу, що здебільшого формується з членів мійських споживчих товариств. Обидва вищезгадані союзи, з метою скріplення своїх товариств та в інтересах фінансових заснували у 1919 році кооперативні банки в акційовій формі, поки-що, однак, з обмеженими фінансовими засобами. Врешті, до заложення споживчих товариств приступила й консервативна партія, себ то „Чехословацька Народня Партія“ (клерикальна. Прим. ред.).

Незалежно від цих кооперативних починів, що мали в значній мірі політичний характер, хліборобська кооперація поширювалася як перед війною, так, головне, і під час війни свою діяльність по закупці краму першої необхідності для своїх членів. Це були найбільше — хліборобські спілки, магазинні товариства і кредитові спілки типу Райф-файзена, в звязку з якими перебувають головні спеціальні хліборобські кооперативні організації малоземельних селян.

III. Ремісничі й робітничі товариства для виробу й збуту.

Порівнюючи меншого успіху досягли товариства дрібних ремісників та крамарів, а також робітничі товариства для закупки, виробу та збуту ріжких продуктів й злучені з ними професіональні товариства взаємності. Незвичайна високість солідарності, освіти, комерційної дотепності, що вимагаються цією формою підприємств від членів, не дозволили успішно розвиватися цим кооперативним установам. Можливо, однак, сподіватись, що злучившись з організованою споживчою кооперацією і під впливом об'єднуючих змагань поміж середнього промислу, і ці кооперативи здобудуть необхідну комерційну стабільність та фінансові сили.

В 1910 році всіх цих чеських товариств для закупки сирівців, для продажу виробів, продуктивних спілок, машинових, магазинових і т. д., включаючи до цього і виробні кооперативи, ремісницькі й торговельні спілки, було разом 251. Вони мали членів 22.311, продали краму на 31.485.000 к. ч. (сюди включено більшу частину товариств крамарів та більш великих промисловців). Паїв було — 6.459.000 к. ч. резервового капіталу — 3.170.000 к. ч.; майно оцінювалось в сумі 22.290.000 к. ч. Німецьких товариств налічувалось 164. Вони мали 10.465 членів при 20.447.000 к. ч. річного обороту та 10.291.000 паїв при 1.180.000 кор. резервового капіталу та 24.496.000 к. ч. загальної вартості майна.

IV. Будівельні товариства.

Великі надії, особливо перед війною, подавав розвиток будівельних та мешкальних товариств, головним чином дякоючи невтомній діяльності колишнього директора земельного банку, д-ра Л. Лощака. Швидкий ріст міст, переважно чеських, що 1900 року робилися все більше й більше промисловими, спричинився до утворення несприятливих для робітництва та урядовців мешкальних умовин. Коли ж, однак, після державної допомоги було полегшено одержання необхідного (гіпотечного) кредиту, — діяльність цих товариств розвинулася вражаюче швидко. Одже, незабаром майже у кожному чеському місці була своя кооперативна колонія „родинних домиків“. У 1912 році оцих товариств було 393, вони нараховували 18.252 члена, одержали квартирної платні 1.469.000 кор. ч.

Їхні паї виносили 2.724.000 к. ч., резервовий капітал був 350.000 к. ч., а все майно загалом оцінювалось в сумі 32.029.000 к. ч. (з того нерухомого майна вони мали на 18.516.000 к. ч.). З причини мешканської кризи, що настала після війни, ці товариства повстають тепер при державній допомозі у величезному числі скрізь по всій Республіці.

V. Хліборобські Спілки. Однак, найбільшого успіху досягла кооперативна ідея поміж чеських хліборобів.

Серед сільських господарів кооперативна думка пробуджується через усвідомлення спільноти господарських та культурних інтересів, при організованні свого кредиту (кредитові товариства з необмеженою порукою типу Райффайзена при продажу хліборобських продуктів та виробів, товариства елеваторні, магазинові, гуральняні, крохмалеві, кооперитиви для сушення цікорія, для перерібки овочів та городини і т. д.; для закупки річей, необхідних у сільському господарстві, закупочні кооперативи, селянські споживчі спілки) або, при використуванні підприємств, що технично полегчують хліборобську машинову продукцію, одже для закупки та використування хліборобських машин, кооперативи для улаштування і використування електричної енергії, будівельні спілки і т. д.

Могутня національна свідомість, яка передбачає в росцвіті сільського господарства і у чеському селі загалом запоруку дужого розвитку всього народу, міцно підтримувала зрист кооперативних починів серед селянства. Сама дісципліна та солідарність, що виховується в кооперативних підприємствах, мали сприятливий вплив і на інші сторони народного життя.

Чеське сільське господарство зі своїм 3600 кооперативами, що нараховують 400.000 членів і диспонують власним та довіреним майном в сумі 700 міл. к. ч., ні в якому разі не стоїть позаду інших націй, що захоплено віддалися кооперативній думці.

Позаяк члени кооперативів здебільшого є батьками родин, кожну з яких можна числити з п'ятьох членів, то ж, можна сказати з певністю, що по-над 2,000.000 сільського населення Чехії, Морави та Шлезька зацікавлено в селянських кооперативах. Коли ж брати під увагу лише сільських господарів, то три з п'ятьох завше є зацікавлені в кооперації.

Подібно іншим, менш численним культурним націям, Данцям, Фінам, Швейцарцям, Познанським Полякам, Ірландцям — Чехи виявили в кооперації здібність скеровувати що найбільше сил до продуктивної діяльності, до зменшення числа посередників при збуті продуктів і до можливо великого скорочення физичної праці в господарстві.

Тим часом, як торгівля, часто навіть перерібка хліборобських продуктів і продукція предметів, необхідних у хліборобстві та харчів була здебільшого в руках сумнівних елементів та навіть з національного боку ворожих до Чехів, — так само їх кооперативи для перерібки хліборобських продуктів в значній мірі перебували в руках елементів з національного погляду непевних, чи ворожих, хліборобські кооперативи помагали націоналізувати торгівлю і промисловість, а поруч з цим утворювати міцні підвалини для економічної і політичної

самостійності. Палке й здібне на офіру національне чуття, з яким ми здибуємося у сільського населення словянських народів, було й є основною причиною успіхів кооперації серед чеських хліборобів.

РОБІТНИЧИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.*)

З історії робітничого кооперативного руху.

Початки робітничої кооперації, особливо споживчої, можна віднести до 50-х років минулого століття. В 1847 році було засновано в Празі першу споживчу спілку під назвою: „Viktualien-und Sparverein in Prag“. Ця спілка під час літа приймала від членів заощаджені гроші, на які в-зимку набувала в більшій кількості вугілля, дрова, картоплю і т. д.; потім, відповідно до внесених вкладок, ці матеріали поділювались поміж членами. Спілка трималась статуту, складеного на зразок сістеми Лідке, генерального державного скарбника в Прусії. Та, однак, ця спілка не набула собі ваги й незабаром зникла.

Перший робітничий споживчий кооператив було засновано в році 1861-му в селі Сташові біля Збірова. Ззвався він: „Перша робітнича споживча спілка „Бджола“ у Сташові“. Членами цього кооперативу були робітники з залізного заводу в цьому місті, а товариство було заложено з почину, який дала адміністрація цього завода. Коли, однак, завод перестав існувати, то зник також і згаданий кооператив.

По тому в кооперативному рухові настає перерва, аж, врешті, кооперативна думка знова відживає в р. р. 1867—1869, коли, після Австрійської війни з Прусією, уряд видав закон про збори та товариства, що ним головно робітництву було уможливлено заснувати просвітні, допомогові і т. д. об'єднання. В 1868 році в Празі відбулися збори, на яких, за порадою д-ра Ф. Л. Хлеборада, присутні ухвалили заложити споживчу спілку під назвою „УЛІК“ „Oul“ (Підприємча спілка пражських робітників).

Цей кооператив мав незабаром біля 3.000 членів і, крім 22 крамниць, впорядтив: млин, пекарню, кравецьку і шевську майстерні і т. д. На жаль в цій спілці швидко виникли непорозуміння, з причин яких д-р Хлеборад був змущений зложити свої функції, що й вирішило долю цього товариства; воно зникло. В р. р. 1869—1872 таких спілок було заложено в Чехах коло 500. Всі вони, однак, наприкінці 1875 року перестали існувати. Фундатор цих кооперативів, д-р Хлеборад, переслідуваний зненавистю робітництва, що в нім добачало головного винуватця неуспіху справи, блукаючи з місця на місце, виємігрував, врешті, до Росії, де й став радником міністерства фінансів. Помер він в Петербурзі в 1912 році.

*) Цю статтю написав Ф. Ірасек, сенатор і голова Центрального Союзу чехословацьких робітничих кооперативів.

Тією першою більшою спробою на полі кооперативної праці кінчиться перший етап кооперативного руху. Робітництво з того часу більше присвячує своєї уваги діяльності на ґрунті політичнім.

Лише в 1890 та послідуючих роках засновуються продуктивні кооперативи, переважно ж робітничі друкарні, продуктивний кооператив друкарських робітників, продуктивний кооператив капелюшників, робітника пекарня в Празі і т. д. Ці кооперативи існують ще й досі, зокрема робітнича друкарня „Графіє“ в Празі, в якій працює коло 200 робітників, та робітнича пекарня в Празі, де працює 200—250 робітників. Обидві ці спілки дуже добре розвинулися.

По ріжких містах заложилися також споживчі спілки, однак без більшого значіння для загальної справи. Тому між ними не було звязку й вони існували відокремлено. Їхнє ж поводження можна пояснити також ще й тим, що Соц.-Дем. партія вважала зайвим кооперативний рух, який скорше гальмує боротьбу робітництва за політичні права і громадські свободи, ніж тій боротьбі допомагає.

Тільки в 1903 році на загально-австрійському з'їзді Соціал.-Дем. було вирішено — що кооперативний рух має своє значіння для робітництва. Тоді поручалось членам партії працювати та організувати кооперативні установи.

В 1907 році на чехословацькому з'їзді Соціал.-Дем. в Пільзні було ухвалено рекомендувати робітництву заснування кооперативних організацій, а потім було вирішено, що б кооперативні організації чеського робітництва заложили свою самостійну централю в Празі й виступили з централі кооперативів тодішнього союзу господарських і заробітних спілок у Відні. З цього часу датується швидкий розвиток кооперативних організацій в Чехах, тобто — в Чехословацькій Республіці.

У 1908 році відбувся установчий з'їзд чеських споживчих продуктивних та інших кооперативів, на якім було заложено Центральний союз споживчих, продуктивних і господарських кооперативів, що потім змінив свою назву на „Центральний союз чехословацьких кооперативів в Празі“. З цього часу почався рух серед чеського робітництва, що старалося зорганізувати кооперативні господарські підприємства.

Центральний Союз Чехословацьких кооперативів почав свою роботу 1-го квітня 1908 року. До нього вступило 86 спілок з загальним числом членів 14.000 та оборотом коло 7,000.000 корон. Так в коротких рисах уявляється історія робітничого кооперативного руху перед 1908 роком.

Основа та принципи Робітничий кооперативний рух, як, зрештою, робітничої кооперації. і кооперативний рух загалом, базується на законі про господарські і заробітні товариства, виданому 9 січня 1873 року. Згідно з цим законом для заложення кооперативу треба спеціальні умови і внесення до торговельного реєстру. На тій підставі можуть організуватися ріжні кооперативи: споживчі, продуктивні, позичкові, будівельні та мешкальні, хліборобські й арендні, магазинові та для гуртового закупу.

Що торкається робітничої кооперації, то в ній найбільш поширено такі кооперативні галузі: кооперативи споживчі, продуктивні, будівельні та мешкальні, позичкові та кредитові, господарські й арендні. Останніми часами з'явились ще кооперативи інвалідів.

Відповідно до закону й статутів, організація зазначених об'єднань спочиває на такій основі. Керовничим органом в кооперативі є адміністративна рада, що складається звичайно з 3—7 членів. На ній лежить відповідальне представництво кооператива, а обовязки її визначено з одного боку статутом, з другого — законом.

Дальший орган — дозорча рада. Це орган контрольний, що звичайно складається з 6—12 членів. Також функціонує в межах статуту й закона.

Найвищий орган кооператива — загальні збори, межі чинності яких також встановлено статутом і законом.

При споживчих кооперативах, що мають більше число філій, існує ще дальший орган — місцевий дозорчий комітет, що контролює продавців та керовничих складами і уявляє з себе зв'язок між членами кожної поодинокої крамниці та центральною адміністрацією.

Керування місцевим дозорчим комітетом належиться так званому агітаційному комітетові, що періодично збирається та приймає участь при вирішуванні справ принципового чи спеціального характеру.

Великі споживчі кооперативи, що мають більше числа членів, як 5, 10, 15 і більше тисяч, представлено на загальних зборах вже не членами, а делегатами від поодиноких філій, так що на 30, 50 або і 100 членів буває один делегат. Делегатів вибирають на членських зборах кожної поодинокої крамниці, а потім з них утворюються загальні збори.

Кооперативи повинні мати прилюдне рахівництво, тобто звіт про свою чинність або загальний баланс мусить подавати до загального відома. Природно, що поодинокі кооперативні галузі мають ріжні відхилення з погляду організаційного, залежно від своєрідності тих чи інших окремих форм кооперативів. В деяких випадках є навіть ріжниці із погляду формального, позаяк згодом було видано окремі закони для поодиноких продуктивних кооперативів.

Споживчі Споживчі спілки здебільшого організовано на принципах **кооперативи**. Чесних каменярів з Рочделю. Згідно до статуту, а теж

і в дійсності праця цих спілок обмежується: 1) продажем для членів, 2) продажем за готівку, 3) продажем за біжні ціни, 4) чистий прибуток поділюється пропорціонально до надбаного краму і 5) пай чистого прибутку записується на рахунок збереження членів.

Це головні засади, на яких спочиває робітничий рух Чехословаччини. Тут було використовано всі три системи, що існують в робітничій споживчій кооперації. Крім вищезгаданої системи рочдельської, було заведено систему *гамбургську*, то б то зачислювання пайв з чистого прибутку до ощадних сум і виплачування їх лише на випадок страйку, локауту, смерти, хороби то що. Відповідно до зразкового статуту, кождий член мусить мати заощадженіх принаймні 100 к. ч. Поза тим майже всі кооперативи завели систему бельгійську, себто допомогу на випадок смерти. Допомогу установлюється згідно до обороту річного і як хто довго був членом. Вона виносить від 50 до 500 к. ч.

Кооперативи продуктивні і трудові. Спілки продуктивні й трудові здебільшого складає робітництво одної спеціальності. Мета цих товариств полягає в продукції на спільній рахунок та уможливленні праці своїм членам. Ці кооперативи захоплюють всі мо-

жливі галузі продукції, а найчастіш то будуть: пекарні, друкарні, шевські майстерні, кравецькі, столярні, механічні, електротехнічні, слюсарські, по обробці камню, кравецькі, мясницькі, ковбасні і т. д.

Ці кооперативи що до своєї внутрішньої організації нагадують споживчі спілки з тою, однак, ріжницею, що члени їхні продукують на спільний рахунок і збувають ріжним покупцям, без огляду на це, чи вони належать до споживчих кооперативів або чи є приватними набувачами. Адміністрація цих спілок так само подібна до адміністрації споживчих кооперативів. Члени вибирають директора, адміністратора підприємства і т. д. Переважну частину всіх продуктивних спілок обслуговують лише самі члени.

Кооперативи будівельні та мешканальні. Завдання цих спілок полягає в будуванні родинних (малих) і великих домів для власних членів та забезпечення, таким чином, можливості дешевого й санітарного мешкання спільніків. В Чехословаччині було видано закон, що забезпечує

цим спілкам розвиток їхньої діяльності. На підставі того закону держава запоручує фактичні видатки будівельні до висоти 90%, іноді покриває вище опроцентування та річні такси, через що повишується платня за користування хатами в цих домах. Родинні хати продаються членам на власність, великі domi — лишаються майном кооперативів. Організація та адміністрація цих коопаративів — тотожна з кооперативами споживчими.

Кооперативи позичкові та кредитові. Ці кооперативи дуже мало поширені серед робітництва, позаяк існує велика організація ощадних і позичкових спілок, селянських і міських ощадниць та позичкових кас. Наскільки ці спілки закладаються робітництвом,

то в такій же мірі вони притримуються системи Шульц-Деліча, тобто звичайно уділюють особисті кредити. Кредіту гіпотечного ці кооперативи не уділюють, що, зрештою, відповідає їхньому характеру. Всі ці фінансові робітничі кооперативи допомагають своїми фінансовими фондами кооперативному руху та звичайно обмежують свою діяльність до уліювання кредиту споживчим, продуктивним чи будівельним спілкам.

Кооперативи господарські й арендні. Ці кооперативи почали з'являтись лише останніми часами й являються результатом здійснення закона про земельну реформу, ухвалену чеським парламентом. Згідно з цим законом землю поодинокого власника по-над 150 гектарів вивлашнюються або продається дрібним хліборобам, або ж віддається їм в аренду. Такі спілки здебільшого повстають серед хліборобського люду та дрібних землевласників. Крім перебирання землі, дальшою їхньою метою є спільна закупка господарських потреб і пролаж хліборобських продуктів. В залежності від того, що ці спілки складаються з хліборобського робітництва, вони й мають характер продуктивних хліборобських кооперативів, себто спільно господарюють на землі, при обробітку якої працюють спільні.

Кооперативи інвалідів. Такі спілки почали закладатись після війни на такій же основі, як і решта, переважно ж, як продуктивні кооперативи. Тому і поному характеру вони подібні до інших кооперативів. Їхній вплив поширюється на ріжні галузі промислової та ремісницької діяльності.

*Центральний
союз чехословацьких
кооперативів.*

В залежності від заснування Центрального Союзу змінилася ситуація робітничих кооперативів. Діяльність Ц. С. Ч. С. К. сконцентрується переважно в пропаганді та агітації кооперативного руху.

Він провадить контроль над адміністрацією кооперативів. Робиться так по закону про обов'язкову ревізію всіх кооперативів, що належать до цього союзу. Да і Союз видає кооперативну літературу, кооперативний часопис, зразкові статути, рахівницькі книги і т. п. Центральний Союз доглядає за діяльністю союзів, що до нього належать, дбає про правний їхній стан та боронить належні до нього всі спілки, надає напрям кооперативній і споживчій політиці.

Праця центрального союзу та її організація переводиться такими відділами:

1) Інформаційний, 2) Статистичний, 3) відділ для організації виховавчих курсів, 4) редакція союзних часописів, 5) технічна канцелярія, 6) ревізійний відділ.

Організація центрального союзу спочиває на цих чинниках:

1) Союзний комітет, що складається з 17 членів й відбуває збори що-два-три місяці. До певної міри він є відвічальним чинником за всю діяльність центрального союзу в межчасі від одного до другого з'їзду.

2) Управа союза (складається з 7-ох членів) полагоджує всі біжучі справи союза. Вона має збори раз на місяць.

3) Контрольна комісія перевірює діяльність управи та комітету союза і доглядає за точністю господарки центр. союза.

4) Кооперативна Рада — свого роду вищий орган, що заступає союзний з'їзд. Її скликають що-три місяці. Членами цієї корпорації суть члени Управи та Союзного комітету, контрольної комісії, всі союзні ревизори, представник спілки для гуртової закупки, голови всіх професіональних і краєвих союзів, а також представники тих споживчих спілок, що мають річний оборот понад 5,000.000 к. ч. і продуктивних кооперативів з оборотом понад 1,000.000 к. ч.

5) Союзний з'їзд — то найвищий орган центрального союза — відбувається раз що-два роки. З'їзд складається з делегатів членських спілок так, що кожна спілка має одного делегата. Спілки з більшим річним оборотом мають більше число делегатів, але максимально 10. З метою децентралізації діяльності центр. союза закладаються підсоюзи з назовою Краєвий Союз Чехословацьких кооперативів в .... Таких підсоюзів в Ц. С. Ч. С. К. існує десять, з них шість — в Чехах, три — на Мораві та один — в Шлезьку. На чолі кожного краєвого союзу стоїть Управа та секретарят. Ці краєві союзи відбувають свої самостійні з'їзди та конференції. Вони ж переводять ревізію спілок, доглядають за їхньою адміністрацією і загалом виконують функції центрального союзу.

Крім краєвих союзів існують ще спеціальні підсоюзи про поодинокі кооперативні галузі, що представлені в союзі, а саме:

Союз продуктивних і трудових кооперативів,
Союз будівельних і мешканських спілок,
Союз позичкових і кредитових кооперативів,
Союз господарських та арендних кооперативів,

**Союз споживчих спілок залізничників,
Союз інвалідних спілок.**

До певної міри ці союзи користуються автономією та керують спеціальними справами, спільними для цих кооперативів.

Фінансова основа Центр. Союза спочиває на вкладках: а саме спілки мусять платити з кожної тисячі обороту — 50 сотиків Центр. Союзу, а 30 сотиків — краєвому або районному союзу.

Ц. С. К. видає часопис „Družstevník“ (Кооператор) для службовців спілок в накладі 10.000 примірників, та „Náš Rozvoj“ (Наш розвиток) для виховання членів (в накладі 150.000 примірників). Останній часопис деякі кооперативи, головно споживчі, посилають своїм членам без грошей. Що-року Центр. Союз видає звіт зі статистикою Центр. Союзу в розмірі 80—100 сторінок. Крім того, видається кооперативний календарь. В 1922 році він вийшов в накладі 75.000 примірників.

В останньому році було видано ще деякі публікації, а саме: „Споживчі спілки є хліборобство“. „Кооперативний рух та соціалізація“. „Кооперативний порадник“. „Російська кооперація“. Ці публікації вийшли в загальнім накладі коло 20.000 примірників. Нині підготовляється до друку переклад історії „Шляхетних каменярів Рочдельців“, і потім має піти переклад праці проф. Тотоміанця: „Антологія кооперативного руху“.

Найбільшу увагу Центр. Союз присвячує союзній ревизії. Для цього він діспонує гуртом ревизорів — (36), з яких більшість суть урядовці центр. союзу, решта ж — службовці або взагалі працівники кооперації.

Це ті засади, на яких базується Центр. Союз Чехословацьких кооперативів.

Розвиток та діяльність Як вже було зазначено попереду, Ц. С. Ч. С. К. було засновано в 1908 р. Цей союз не обмежує своєї діяльності лише одною формою кооперації, але зосереджує всі елементи економічної піdpriємчivостi робітництва, тобто — всіх форм робітничої кооперації.

Розвиток і зrіст діяльності Центрального Союзу, як і всього, зосередженого в ньому, кооперативного руху найкраще можна піznати з таких чисел:

Рік	Кооперативів	Членів	Оборот	Чистий прибуток	Резервовий фонд	Членські паї	Ощадностi
1908	86	14.267	7.180.309	172.568	191.847	417.419	352.405
1917	304	83.028	34.368.174	801.506	1.369.129	2.519.958	2.279.006
1921	1.326	605.498	1.585.762.209	11.343.438	19.870.844	63.512.288	69.016.152

Одже з цього видно, який величезний зrіст Центрального Союзу та кооперативів, що до нього належать. Що ж торкається поодиноких галузей, представлених в Центральнім Союзі, то їхні взаємовідносини уявляються так:

Споживчих спілок було в Центральнім Союзі 510, членів налічувалось 549.696, а загальний оборот виносив 1.385.901.655. Найбільший Споживчий кооператив це — „Budoucnost“ („Будучина“) в Моравській Остраві. Він нараховує 63.000 членів, має 200 філій і досяг загального обороту в сумі 250 міл. кор. Другим кооперативом є західно-чеська

споживча спілка в Пільзні, що має 26.000 членів, коло 80 філіялів, і у 1921-му році — 97,000.000 к. ч. обороту, модерну пекарню, різниці та ковбасню, кравецьку і шевську майстерню, велику столярню, молочарню та цегельню.

Кооперативів продуктивних і трудових нараховує союз 231, з числом членів 15.710, з оборотом 190,067.052 к. ч. Найбільшим продуктивним кооперативом треба вважати робітничу пекарню в Празі VII, що має 220 членів і стільки же членів робітників. Її оборот у 1921-му році виносив 20 міл. кор. Продуктивні кооперативи об'єднують до 38 ріжних продуктивних галузей з царини харчової, деревляної, металової, текстильної, чи якоїсь іншої продукції.

Кооперативів будівельних та мешканських, як і кооперативів робітничих домів, було в центральнім союзі 214, з числом членів 23.359. Ці кооперативи мають нерухомого майна на загальну суму 74,379.672 к. ч. В р. р. 1920—1921 вони збудували на загальну суму 750 міл. к. ч. рідинних і звичайних домів.

Кооперативів грошових було 11, вони мали 4.722 члена, а загальний оборот виносив 3,373.655.675 к. ч. Власне майно цих спілок мало вартість 4,640.253 к. ч. та у вкладах вони мали 120,313.496 к. ч.

Господарських та арендних кооперативів було загалом 258. Вони мали 11.773 членів, 4,145.190 к. ч. обороту, їхнє нерухоме майно мало вартість 756.750 к. ч. Ці кооперативи поки-що перебувають в початковій фазі, а тому лише пять з них було власниками землі, яку спільно обробляли.

Як вже вище зазначено, — найбільшу діяльність центральний союз виявляє на полі ревізії. Він має 36 ревизорів, що протягом року виконують пересічно 571 звичайних ревізій, 132 надзвичайних і 25 на розказ міністерства суспільної опіки, себто загалом 728 ревізій.

ТОВАРИСТВО СПОЖИВЧИХ КООПЕРАТИВІВ ДЛЯ ГУРТОВОГО ЗАКУПУ.

(Velkonákupní společnost konsumních družstev.)

Крім центрального союзу, що не полагоджує торговельних справ, існує ще три центральних підприємства, а саме: Товариство споживчих кооперативів для гуртового закупу, Загальний кооперативний банк і Народне страхове товариство „Чехославія.“

Товариство для гуртового закупу було заложено у 1909 році п'ятьма товаришами кооператорами, з загальним капіталом 600 к. ч., а його розвиток найкраще з'ясовують цифри обороту:

Оборот у 1910 році досяг 1,024.926; у 1914 році — 3,238.327; у 1918 році — 37,206.326 к. ч.; у 1921 році — 980,955.328.

В цьому товаристві в 1910 році було 6 службовців, тепер в ньому працює — 599. Спочатку це товариство було заложено у формі командинтої спілки й мало називатися: „Робітниче продуктивне та закупочне товариство Ярош і спілка.“ Потім воно перетворилось на Товариство з обмеженою порукою з капіталом 200.000 к. ч. Цей капітал щороку збільшувався, так що у 1921 році він досяг суми 15 міл. к. ч.

Члени товариства для гуртового закупу бувають виключно з поміж споживчих спілок, а є їх — 600. Товариство дбає найбільш про постачання краму гуртом та про розподіл його поміж споживчими спілками та для власної продукції. Нині воно має власний центральний склад і канцелярію (в Карліні). Крім того, йому належиться велика фабрика пряженого солоду, цікорії, деревляних виробів, віників з рижової соломи, велика власна пекарня та млин (в Кладні), з щоденною продуктивністю у шість вагонів, та з 10 печами. Крім цього, у Свинові, біля Моравської Острави є другий млин із щоденною продуктивністю 7 вагонів та 9 печами пекарні. Існують ще великі склади в Брні, Моравській Остраві, Жиліні. В Деччині є склад для закордонної торгівлі. Нині Товариство для гуртового закупу — найбільше підприємство цього типу в Чехословацькій Республіці.

Загальний Кооперативний Банк. З метою зосереджування фінансових засобів кооперативного Союзу було заложено загальний кооперативний банк у формі акційного товариства з капіталом в 3 міл. к. ч. Згодом той капітал було збільшено до 5 міл. і поділено на акції по 200 к. ч. Більшість цих акцій зконцентровано в Союзі, спілках та в Товаристві для гуртового закупу. Приватних акціонерів представлено в абсолютно незначній меншості. Згідно з статутом, адміністративна Рада цього банку складається з 12-ти членів, з яких 7 повинні бути представниками кооперативних організацій. В 1921 році, після півторарічного існування, цей банк мав вкладок і переказів та на біжучому рахунку 48,000.000 к. ч., а його чистий прибуток виносив 578.794 к. ч. Загальний кооперативний банк кредитує лише споживчі та продуктивні спілки, але гіпотечний кредит для приватних людей абсолютно виключено.

Народне Страхове Товариство „Чехославія.“ Це Т-во було заложено з метою організації народнього страхування. На прикінці 1921 р. воно викачувало 50.000 страхових активів. Маючи страхового капіталу 106,000.000 к. ч., воно приняло страхових премій в сумі 5,240.000 к. ч., а його резервовий фонд досягав суми 5,641.365 к. ч. „Чехославію“ було заложено в формі акційного товариства з капіталом 4,000.000 к. ч. З цих грошей більшість є власністю спілок, що належать до Союза.

Центральний Союз Чехословацьких кооперативів перебуває дуже в тісному звязку з товариством для гуртового закупу. Загальний Кооперативний Банк та Народне Страхове Товариство „Чехославія“ суть головною вершиною конструкції кооперативного руху, якою він увінчує всю свою діяльність.

Висновки. В цім короткім нарисі зазначено засади і цілі організації кооперативного робітничого руху в Чехословацькій Республіці. Треба ще сказати про можливості його розвитку на будуче. Крок за кроком, зокрема Товариство для гуртового закупу поширює свою діяльність на ґрунті власної продукції та й взагалі працює в цім напрямі, щоб між секретаріатом та продуктивними робітничими кооперативами, а також господарськими та арендними спілками був як

найтісніший контакт. Останніми часами виявляється прямування до того, щоб споживчі спілки та особливо товариство для гуртового закупу взяли активну участь в хліборобській продукції. Це можливо таким чином, щоб робітничий кооперативний рух уявляв з себе певну цільність та підвалину діяльності на майбутнє.

Як вже попереду було зазначено Чехословацький кооперативний рух не обмежується лише одною формою діяльності, але охоплює все те, де робітництво приймає участь в економічних підприємствах. Зокрема є стремління вибудувати товариство для гуртового закупу в одне велике підприємство, яке б мало тисячі побічних установ по всій Республіці, котрі керувалися б з одного осередку, згідно до ясно визначених засад.

Треба ще додати, що крім Центрального Союзу Чехословацьких кооперативів в Празі, в якім сконцентровано робітничі кооперативи, потім кооперативи службовців та урядовців, існує ще в Чехословаччині „Verband deutscher Wirtschaftsgenossenschaften“ („Союз Німецьких Господарських кооперативів“ у Ч. С. Р.). Він нараховує 260 спілок, з 250.000 членів і має 400000.000 к. ч. загального обороту. Крім цього, є Союз Споживчих кооперативів, до якого належать Споживчі Спілки Чехословацької Соціалістичної партії (загалом коло 250 кооперативів, з 120.000 членів). Далі є кооперативи урядовців, згуртовані в окремім Союзі. Крім цього, — Християнсько-сусільна і аграрна партія мають також частину споживчих кооперативів. Деякі споживчі кооперативи ще існують поза Союзними організаціями.

На прикінці минулого року загалом в Чехословаччині налічувалось коло 1.200 кооперативних споживчих спілок. До них належало понад 1,000.000 членів, а обороту вони мали 2.200,000.000 к. ч. Ці числа — лише приближні, бо крім Центрального Союзу Чехословацьких кооперативів і вищезгаданого Німецького Союзу — немає загалом точної статистики. Ті два Союзи разом гуртують дві третини споживчих кооперативів, мають коло 800.000 членів, а їхній загальний оборот обраховується на 1.800,000.000 к. ч.

ХЛІБОРОБСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ.*)

I. Кредітові товариства. Підвалину хліборобської кооперації в Чеських країнах творять кредитові спілки типу Райффайзена з необмеженою порукою. Першу таку спілку було засновано в Чехах у 1888-му році, а саме в німецькій частині цієї країни. Перші дві чеські спілки повстали в році 1890-му. На Мораві перші два кооперативи райффайзеновського типу було заложено в 1895 році.

*) Цей нарис з деякими скороченнями взято з новітньої праці секретаря Словянської Хліборобської кооперативної палати в Празі, що під заголовком: „Кооперація в словянських країнах“ (Družstevnictví v zemích slovanských) вийшла у 1922 році.

У 1896 році в Празі заснувався „Центральний Союз чеських гospодарських Спілок у Королівстві Чеському“ („Ústřední Jednota Českých Hospodářských Společenstev v království Českém“) і в цьому ж самому році на Мораві повстav подібний центральний „Союз Чеських Кредітових Товариств“ в Брні, що поширив свою діяльність і на сусідній Шлезьк. Перед цим в Чехах працювало 32 чеських „райффайзенки“, а на Мораві — 19. Завдячуячи зосередкуванню хліборобського кооперативного руху в одному центрі, число селянських кредитових спілок почало в чеських країнах швидко зростати. Можна сказати, що тепер сітка всіх цих товариств виповнена. Немає в чеській провінції осади, де не було б спілки, або яка б не приймала участі в діяльності кооператива зі сусідньої громади.

Чеські „райффайзенки“ мали й становлять собі потрійну мету. В першому часі після їх повстання, головним їхнім завданням було визволення чеського села з під залежності чужого лихварського капіталу і заховання його батьківської землі в його посіданню.

Це захищне своє завдання кооперативи виконали. Перебувши найтяжчу добу, ці спілки могли взятися за виконання свого другого завдання, яким була виховуюча діяльність, як в найширшому значенню. В таких кооперативах вперше почала набувати реальних форм та здійснюватися думка, що лише народ економічно сильний і незалежний потraфить оборонити перед світом свою економічну й політичну самостійність. Чеський народ, більше ніж кожний інший, під час свого трьохсотлітнього поневолення переконався в тім, що найголовніші причини національного занепаду полягають в матеріальній кволості. Він бачив, як його багацтва маєтки скуповували та використовували чужинці, за для яких він був лише засобом до збогачення та які ним погорджували. Він бачив, як його земляки гинули на чужині, куди мусили тікати заради шматка хліба; він бачив, як найздібніші з його осередку були примушенні віддавати свої сили та свої здібності на користь чужим елементам, йому ворожим. З причини матеріальної незаможності чеський люд не міг давати своїм дітям освіту, а цієї причини скрізь, де вирішувалися його справи, були чужинці. Матеріальний недостаток був причиною, що чеський люд був примушений без захисту дивитися на те, як в чисто чеських частинах його батьківщини чужинці засновували свої підприємства з метою використовувати чеський народ, денаціоналізувати його. Врешті цей матеріальний недостаток унеможливлював Чехам працю над своїм культурним розвитком...

Кооперація передовсім дала люду віру в його власну силу, а саме через те, що показала йому, як, не зважаючи на свою кволість, яко поодинокої людини, люд, яко цілість, є сила, що справиться і з найтяжчими завданнями. Кооперація навчила його спільної праці, примусила його думати про спільні справи і, таким чином, усвідомлювати собі, в чім була його дотеперішня бессилість.

Це друге своє завдання, а саме зрозуміння ощадності й потреби відкладувати лишки, зрозуміння значіння економічної сили громади, що обумовлено господарською силою кожної окремої людини, й виплекання зрозуміння суспільних справ та інтересів — Чеська кооперація також виконала успішно.

Третє завдання, що поставили собі чеські „райффайзенки“ полягало у змаганні до того, щоб результати хліборобської праці не були пред-

метом спекуляції третіх людей, а саме так, що хлібороб при цьому не був позбавлений впливу при оцінюванню тієї праці. Це завдання було тільки подекуди вирішено. Воно провадиться й далі шляхом вибудування хліборобської кооперації некредітової, для чого „райффайзенки“ положили безпечну підвалину...

Згідно з датами державно-статистичного інституту, з кінцем 1919 року було кредитових спілок Райффайзеновського типу:

В Чехії	2.596	з числом членів	244.692
На Мораві	894	"	116.401
В Шлезьку	256	"	27.719
Себ-то загалом	3.746	"	388.812

Одже, пересічно на одну спілку припадало:

в Чехії — 96 членів, на Мораві — 137 і в Шлезьку — 113.

Економічний стан „райффайзенок“ в чеських країнах з'ясовує ця табличка:

Спілки мали в 1000 к. ч.	Виплач. паїв	Резерв. фондів	Вкладок на книжку	На біжуч. рахунок	Пози- чок	Чистого зиску
В Чехії	3.177	8.915	886.071	14.553	131.859	2.567
На Мораві	1.493	6.410	369.778	6.187	69.682	696
В Шлезьку	446	1.495	90.607	1.062	26.157	163
Разом	5.116	16.820	1,346.456	21.782	237.698	3.426

Відношення чистого зиску до паїв в Чехах було 80,80%, на Мораві — 46,62%, в Шлезьку — 33,55%, одже пересічно для всіх країн — 66,97%.

З наведеної таблиці видно, що переважала більшість вкладок на книжки. На одну книжку пересічно припадало: в Чехії — 1.511 к. ч., на Мораві — 1.609 і в Шлезьку 1.184 к. ч., одже пересічно для всіх країн — 1508 кор. чеських.

Відносно до загального числа вкладчиків, яких було разом 865.483, число загальних довжників було 115.637. З них було:

	В Чехії	На Мораві	В Шлезьку
Вкладчиків	567.638	223.048	74.797
Довжників	66.586	37.785	11.256
Пересічний борг одного дов- жника був	2.064	1.766	2.269

Побіч з „райффайзенками“, важливим фактором в хліборобському кредиті були повітові господарські каси. Ці каси не можна вважати за інституції самопомочи, й ми згадуємо про них тут лише тому, що то суть установи чисто хліборобські та що їхня діяльність подібна до діяльності „райффайзенок“, з якими вони паралельно працюють. Вони ріжняться від „райффайзенок“ тим, що у них нема особистої поруки, що право паїв нерозлучно звязано з землею, що за зобовязання цієї каси ручиться паями і резервовими фондами, що вкладки можуть прийматися лише у пятиразовій і виїмково в десятиразовій височині до основного

майна. Ці каси дають особисті і з певним обмеженням гіпотечні кредити і то передовсім своїм членам.

У 1919 році (новішої точної статистики поки-що немає) було таких повітових господарчих кас у Чехії 166 (124 чеських і 42 німецьких), що мали 252.244 членів, 18,700.000 к. ч. основного майна, 16,510.000 резервових фондів і 828,609.000 екладів.

Некредітові Самопомічна діяльність хліборобів розвинулася у Чеських спілках. країнах на основі кредитової кооперації...

Систематичніше закладування господарських спілок почалося доперва від 1891 р., коли було засновано два товариства, а саме: механічне у Ковржимі та закупочне у Хрудимі. Протягом дальших двох років прибули три спілки для закупу та збути, у 1894 р. — п'ять нових, між якими була перша кооперативна молочарня в Ржепніках, біля Високого Мита.

У 1897 р. закупочні і за для продажу Спілки з'єднались в Центральне Товариство Кооперативів для виробу, — закупки та продажу. Це ж саме сталося і з молочарськими кооперативами, що у 1899 році утворили „Союз Молочарських Кооперативів у Високім Миті“.

Ліпші початки виказували господарські кооперативи на Мораві, що з року 1899 го зорганізовані в Центральнім Союзі Чеських Господарських Спілок в Брні. В році 1900-му, одже через рік після заложення Союзу, в ньому об'єднались: 41 спілка для закупки та збути, 46 молочарських спілок, 50 для годівлі худоби і 113 інших кооперативів.

На Шлезьку перші два господарські кооперативи було засновано в 1899 році, а саме — один молочарський і один гуральний. Число цих кооперативів і під цей час ще не велике. На увагу заслуговують спілки пасовиськові, яких є чотири.

Не зважаючи на перешкоди, що ці господарські кооперативи мусіли перемагати, число їх зростало порівнюючи швидко, і тепер таких хліборобських некредітових спілок загалом в чеських країнах налічують 1.796 (з них 472 кооперативи — німецькі). Вони поділюються так:

І. Спілки для закупки та збути. Кооперативи для закупки розвинувалися скоріше через те, що їхня діяльність дуже проста. Вони закуповують переважно штучні погної, пашу, насіння, вугілля, бензин та інші господарські річі.

Значно тяжчим від закупки господарських потреб є збут хліборобського збіжжа та виробів. Збутові кооперативи здебільшого обмежуються збіжжевими складами. Кооперативний збут яєць поки-що перебуває в початковій стадії, а збут інших продуктів ще не вдалось зорганізувати. Збіжжеві кооперативні магазини, не зважаючи на своє велике поширення та визначні результати, все ж таки не мають ще того значіння яке б мусіли мати. Їхнє завдання полягає в тім, щоб через зосередкуване предложення виявити вплив хлібороба на регулювання та встановлення цін і, таким чином, допомогти справедливій оцінці результатів його праці. Цієї мети кооперативи ще не досягли, хоч великий їхній вплив все більше виявляється і в цім напрямі діяльності.

Кооперативні магазини, згідно з своїм статутом, приймають від своїх членів все збіжжа з їхніх ланів, що залишилося у господарів після

покриття власних потреб та яке вони мусять віддавати до магазинів. Це збіжжа прочиститься, перемішається і спільно гуртом продається. Побіч зі збутом хліборобського ріжного збіжжа кооперативні магазини полагоджують також закупки господарських потрібних речей. Під цим оглядом результати їхні значно кращі.

Чеських кооперативів для закупки та збути було: в Чехії — 150, на Мораві — 104, у Шлезьку — 2; разом, одже, 256. Крім цього, існувало ще 62 німецьких таких кооперативів.

ІІ. Кооперативи Ці спілки повстали з природнього прямування до того, щоб хлібороб при продажу своїх продуктів не був абсолютно залежним від покупця. В чеських країнах розвинулись, головним чином, такі нижче зазначені продуктивні кооперативи.

а) Кооперативи молочарські. Організацію їх було викликано тим, що по деяких країнах було абсолютно неможливо збувати за гроши молоко.

Зведення сепараторів, упорядкування транспортових засобів та збільшений попит в містах на молоко сприяло також зацікавленню цим способом кооперативної організації. Особливо на Мораві та в німецьких частинах Чехії поширились і добре працюють молочарські кооперативи. Вся праця в них провадиться виключно членами спілок. Більші кооперативи, що їх скрізь влаштовано на машинову рухому силу, забезпечені холодильниками та апаратами для стерилізації молока і т. д. Крім масла, вони виробляють ще ріжні гатунки сирів. В цім відношенні дуже добру марку мають особливо моравські кооперативи.

У 1920 році було в чеських країнах 265 молочарських кооперативів, з них чеських — 161, а саме: в Чехії — 47, на Мораві — 109 і в Шлезьку — 5.

б) Кооперативи гуральняні та заводи для спрацювання картоплі поширилися найдужче по бідніших гірських округах і передовсім на Чесько-Моравській Височині, де картопля є найголовнішим хліборобським продуктом. Чимале число кооперативних гуралень існує в Шлезьку, а саме 14. Всіх цих спілок є в чеських країнах — 101, з них чеських — 80 (а саме: в Чехії — 37, на Мораві — 40 і в Шлезьку — 3). Кооперативів для виробу крохмалю заложено 14, з них чеських 9.

в) Кооперативи млинарські та пекарські є цікавим проявом кооперативної самопомочі, де хлібороб-продуцент обминає двох посередників, що стоять між ним та консументом. Але спілки ці навряд чи можуть набути більшого значення... Млинарських кооперативів, що бувають звичайно злучені зі збіжжевими магазинами, існує по чеських країнах 59; з них — 36 чеських (а саме: в Чехії — 30 та на Мораві — 6).

г) Кооперативи для сушення цікорії існують лише в Чехах, де вони є одним з найбільш успішних відділів хліборобського кооперативного руху. Перші такі сушильні було заложено в Санех, Лібіці та в Сокольчі (в Подебрадській окрузі). Нині вони головно поширились в околицях Градця Кралевого. Ці спілки зорганізовано в центральний союз продуцентів цікорії та буряків, що полагоджує спільний продаж. В 1920 році в цім напрямі було зроблено дальший успішний крок заłożенням спільної фабрики виробу сурогатів кави в Кралевому Градці,

де сушена цікорія перероблюється вже у готовий продукт. Цей завод є одним з найкращих в цім роді. В ньому річно перероблюється коло тисячі вагонів сушеного коріння; в ньому працює коло 300 робітників та урядовців. Взагалі ж його влаштовано як найmodерніше. З ним в звязку існують всі спілки для сушення цікорії (в загальнім числі 34).

д) Кооперативи для утілізації овочів поширено переважно в Чехії, де є загалом 31 чеська спілка і 3 німецьких. На Мораві налічується 5 чеських та 6 німецьких. У Шлезьку взагалі немає. Ці кооперативи, більшість яких повстала під час війни, коли вони також найкраще працювали, для успіху своєї діяльності мусять відповідати певним умовам, що не завше можна добре здійснити в кооперативній формі...

е) Кооперативи льонові, яких загалом існує 37 (з них 15 німецьких), від самої своєї появи і доси суть тяжким питанням чесько-словачької кооперації. Не зважаючи на всяке піклування про їхній дальший розвиток, успіхи їхні невеликі, бо головною для них перешкодою є загальний низкий рівень культури льону в чеських країнах... І, коли взяти під увагу, що чеські кліматичні умови унеможливлюють плекання волокна приближно подібного до французького та голандського, то ні в якім разі не можна погодитися з фактом, що в Чехії та на Мораві, де хліборобська культура досягла такої височини, справа продукції льону перебуває на такому рівні, як в Московщині, тоб-то в країнах з найпримітивнішими способами господарювання. А тому при культурі льону кооперативна організація була б дуже доречною. Позаяк же при продукції збіжжа, кооператив може мати вплив лише при збути або при набуванню насіння, то саме при культурі льону кооперативна діяльність може проявитись дуже енергійно, беручи на увагу систематичне плекання льону, тоб-то мочення, сушку, витирання і остаточне його опрацювання. При спільній праці якість виробленого полотна буде значно одноманітнішою, бо на це саме має вплив спосіб його виробу... Одже, лише удосконалення продукції може піднести чехословачьку культуру льону, а це удосконалення можливе лише шляхом кооперації.

ж) Кооперативи для продажу худоби в чеських країнах не мають широкого розвою, бо це завдання полагоджується іншими шляхами. Загалом однак існує таких спілок 14, але більшість з них німецьких (9). З таких чеських кооперативів на Чехію припадає 3, на Мораву — 1 і на Шлезьк — 2.

III. Кооперативи для плекання худоби. Вони становлять собі завданням піднесення скотарства через заведення шляхетніших порід худоби, через забезпечення добрих репродукторів, через ведення племенних книг, влаштування пасовиськ і т. д. Головним чином, вони поширені на Мораві та в німецьких округах. З них: кооперативи для влаштування пасовиськ, на жаль доси трапляються дуже рідко. На Шлезьку існує 4 таких спілки, що загалом дуже добре працюють. На Мораві — лише одна; в Чехії — чеської а ні одної. Більшу популярність ці кооперативи мають в німецьких районах, особливо в Чехії, де загалом нараховується їх 23. Цілком у всіх чеських країнах є таких спілок 30.

Кооперативи для поліпшення скотарства мають більше значіння. Поширено їх переважно на Мораві. Крім 45 чеських спілок, в цій провінції було 37 німецьких таких кооперативів, загальне значіння яких

для поліпшення краєвих порід, переважно товару, — дуже велике. Всіх спілок цього типу в чеських країнах налічують — 104. Останніми часами помітно все більше зацікавлення цією галузевою кооперацією, особливо ж кооперативами для поширення пасовиськ, за для чого можна було б з успіхом використати закон про переведення земельної реформи.

IV. Помічні З розвитком промисловості серед хліборобів зростало бакооперативи. З жання зкористувати зручності, звязані з заміною ручної праці машиновою. Дороге набування машин, що часто перевищує фінансові сили поодиноких господарів, навело на думку творити з цією метою спеціальні спілки. Передовсім сюди належать кооперативи молотильні. Звичайно кілька господарів єднаються для спільногого придбання молотильної гарнітури, яку потім за певну платню позичають членам для користування. З кінцем 1920 року в Чехословаччині було всіх машинових кооперативів 140.

З інших хліборобських помічних кооперативів слід ще згадати рільничі спілки ваг, яких є 14; всі — на Мораві. Останніми часами величезного значіння набули електричні кооперативи. Первісно вони повстали, як місцеві електричні централі, що постачали електрину для потреб своїх членів. Вони виконали велике завдання, поширюючи зрозуміння і зацікавлення справою уживання електричної енергії в сільському господарстві. Згодом виявилося, що утворення окремих малих електричних централей не вигідне економично та що кооперативи можуть добре існувати лише, як консументи енергії, продукованої великими централями. Тому кооперативи ці організуються в союзи, що будують розводячі сіті. Союзи самі приймають участь в підприємствах, що постачають енергію. Через збудування сітей другорядних постачається ток кооперативам таким чином, щоб для всіх консументів ціна його була однакова.

Електричних кооперативів було з кінцем 1919 року: 150 в Чехії, 134 на Мораві і 64 у Шлезьку. Найгустіша сітка в Чехії біля Кралевого Градця, де положено основу для пляномірного переведення електрофікації чеського села шляхом заснування кооперативної електричної централі в селі Векоші (1906 р.).

Цікавим підприємством цього роду є кооперативна електрична централь в Дражіцах біля Младої Болеслави, заложена перед 35 роками, що постачає електричну енергію для 5-ох повітів. Її виконавча сила виносить 5.000 Н. Р.

СЛОВЯНСЬКА СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАТИВНА ПАЛАТА В ПРАЗІ.*)

Кооперація, вірна своїй основній зasadі: „в єднанні сила“ — завжди працювала в напрямі до об'єднання. Дрібні спілки гуртувалися в Союзи. Ці творили повітові або краєві організації, що потім об'єднувалися в за-

---

*) З книги: „Кооперація в словянських країнах.“

гально державних централях. Цей рух переливався через кордони держав і було вже роблено спроби витворення спільніх міжнародніх централь. Виявилося, однак, що відносини і час не зовсім відповідні для здійснення цих прямувань. Як кооперація, так і поодинокі верстви населення майже у всіх країнах віддають всі сили та засоби для зміцнення власних організацій; тому думка дро загальне об'єднання лишається все ще бажаною, але поки що не здійсненим ідеалом.

Спроби витворити спільну централю не здійснились, головним чином, через те, інтереси деяких держав та соціальних шарів не цілком однакові, що не лишається без наслідків для кооперації. Там, де йде про інтереси очевидно спільні, — об'єднання можливе навіть в найширшому міжнародному масштабі. Добрим прикладом цього може бути міжнародній сільсько-господарський інститут в Римі.

Велике значіння солідарності відчувалося завжди і зокрема словянськими народами, історія яких, саме через брак солідарності, згадує стільки трагічних подій. Не зважаючи на розширення, викликане історичною долею, чуття спільноти і зрозуміння для спільної праці було у Словян завжди дуже живучим. Доказом тому є факт, що кооперативна думка знайшла серед них таку захоплену зустріч. Небувалий розвиток кооперативного руху настав, скоро спали пута насильства й обмеження, а народи мали змогу самі вирішувати свої справи.

Після перевороту в Чехословацькій республіці перепон до господарського співробітництва вже не було й було вже тілько справою часу, щоб думка об'єднання набула реальних форм. Це сталося 16-го травня 1921 року шляхом заложення Словянської Сільсько-Господарської Кооперативної Палати в Празі. Таким чином було здійснено думку спільної кооперативної централі, хоч і в меншім, але все ж таки міжнароднім масштабі.

Це був початок свідомого і планомірного культурного та економичного зближення, якого власне словянські народи так потребували. Словянська кооперація мало відома в світі, навіть словянські кооператори дуже мало її знали. Вони мусили сполягати на чужій інформації, що рідко коли бувають досить об'єктивними. Що до справ економічних, то положення було ще гірше. Від початку своєї історії Словяне уступали торговілю чужинцям, цей стан річей в своєму єстві без зміни лишився аж по теперішній час. Про витворення таких торговельних організацій, які мають великі народи Європи, навряд чи й могли думати Словяне. Єдине, що вони можуть витворити проти експанзії чужої великої торгівлі, це кооперація. Спільна чинність в економічних справах через кооперативні організації, опираючись на спільну централю, може захищати словянські держави перед тим, щоб вони не стались господарськими колоніями чужого капіталу.

Культурний та господарський розвиток словянських країн є фундаментом, на якім має бути збудовано діяльність палати. Цю програму сформульовано в кількох словах, але ж для свого здійснення вона вимагає багато всесторонньої та тривкої праці, напрямки якої було визначено в статутах Празької Палати. Одже ця Палата:

1. Знайомити своїх членів та кожного зацікавленого з станом хліборобства у словянських народів та їхньою кооперацією, беручи під увагу переважно загально-торговельні відносини, можливий експорт і імпорт

хлібороських продуктів та предметів першої необхідності, сирівців, і промислових засобів, потрібних в сільському господарстві.

Ці інформації Палата одержує шляхом безпосередніх зносин з поодинокими хліборобськими кооперативними союзами, поодинокими діячами або кооперативними спілками.

2. Досліджує внутрішню організацію та організаційну систему поодиноких союзів і кооперативів, одержує та передовбує з цією метою видані союзами ріжні друки та публікації (статути, регулямини, ревізійні протоколи, книжки то що).

3. Зокрема палата ступіює техніку переводження ревізій та контролю, як в союзах так і в поодиноких кооперативах (конференції ревизорів).

4. Впливає на піднесення освіти кооперативно-службового персоналу шляхом їхнього обміну та уможливлення їм ступій в кооперативних та інших школах.

5. Через загальний або спеціальний інформаційний відділ стежить за можливістю взаємної закупки та збути гospодарських річей, промислових виробів і хліборобських продуктів. Співпрацює в напрямі здійснення взаємних відносин або сама безпосередньо шляхом уділювання інформацій про умовини торговельних зносин, а зокрема — інформаціями про транспорт, цло, ціну, валюту, виплатні умовини, про ринки, вистави, співпрацю при подорожах і співучасти в чужих ринках та взаємною пропагандою торговельної діяльности кооперативних союзів поодиноких країн, або в деяких випадках також через заложення відповідних товариств торговельного, комунікаційного та інформаційного характеру.

6. Подає відповідним органам подання що до захисту інтересів сільсько-гospодарської кооперації при завязуванні торговельних умов і т. д.

7. Ступіює законодавство, поскілько воно сгосується до кооперації, боронить інтереси кооперації при її законодавчій формуліровці.

8. Репрезентує перед прилюдними урядами і приватними чинниками інтереси словянських сільсько-гospодарських кооперативів.

9. Збирає розробляє та поширює статистичні й інші відомості, що стосуються до кооперації.

10. Видає відповідні пе^ріодичні й неперіодичні публікації.

11. Влаштовує анкети в справах сільсько-гospодарської продукції, сільсько-гospодарської кооперативної торгівлі та промисловості серед своїх членів та інших інтересантів; організує виклади, з'їзди, вистави, конференції та наукові екскурсії.

12. Веде каталог сільсько-гospодарських кооперативних підприємств та інших не кооперативних підприємств, що цікавяться торговельними й культурними зносинами зі словянськими сільсько-гospодарськими кооперативами.

13. Витворює й утримує сітку дописувачів.

Членами Палати можуть бути Союзи хліборобських кооперативів словянських народів, а саме — союзи, зорганізовані в якій-будь правній формі (спілки, товариства, товариства з обмеженою порукою, акційні товариства), метою яких є здійснювати на користь принадлежних кооперативів деякі з цих точок:

- a) оборона спільних інтересів кооперативів,
- b) ревізія,

- в) з нормування грошевих лишків,
- г) уділювання кредиту.

д) закупка потреб або оброблення та збут продуктів і виробів.

Членами Палати можуть бути також союзи, що мають своїми співчленами й хліборобські кооперативи, поскільки, однак, більшість членів в цих кооперативах — хлібороби.

Найдзвичайніми членами можуть бути аналогічні кооперативні союзи інших націй та поодинокі кооперативи або фізичні і правні особи, що цікавляться кооперацією чи мають перед нею заслуги.

Членами кореспондентами можуть бути фізичні та правні особи, призначенні товариством.

Членство набувається після приняття кооперативною Радою Палати на основі попередньої писаної заяви.

Члени мають право допомагатися помочі Палати, зокрема в дусі § 3-го статуту, та активно приймати участь в його діяльності, відповідно, до зasad, визначених в статуті. Члени повинні піддержувати Палату в її прямуванню до своїх завдань, платити річні членські вкладки.

Членські права втрачаються:

1. Після добровільного виступлення на основі писаної заяви, затвердженої палатою.

2. На основі виключення, яке може статися по ухвалі загальних Зборів.

Адміністрацію Палати виконують загальні збори, кооперативна Рада, адміністративна управа та ревізійна комісія.

Адміністративна управа з секретарієм полагоджують агенду Палати. Ревізійна комісія, будучи контрольним органом, має трьох ревізорів, обраних загальними зборами на три роки. На таких же засадах вибирають і трьох членів третейського союзу.

Майно Палати складається з:

а) членських вкладок, б) премій, що виплачуються за спів участю палати при полагодженню торговельних справ, в) прибутку від продажу книг, часописів та ріжних винагород за надзвичайні функції Палати, що в кожному окремому випадку буде встановлено, згідно до засад регуляміну, г) добровільних дарунків.

Щорічну вкладку установлюють загальні збори.

Палата стала осередком словянської хліборобської кооперації. В її помешканні зустрічаються словянські кооператори, тобто Палата, таким чином, є не лише місцем, де вони зазнайомлюються, але і центром, з якого вийшло вже багато починів до реальної праці. Палатою цікавляться прибуваючі до Праги словянські кооператори, що подають результати свого досвіду, свої враження та погляди, а це робиться або у вужчому кооперативному колі, або перед ширшим зацікавленим загалом.

Крім цих функцій, палата не забуває і про своє економичне завдання. Вона стоїть в живім контакті зі всіма прилюдними інституціями як урядовими (поскільки цього вимагають відносини), так і з автономними та приватними. Через міністерство закордонних справ вона має звязок з чехословацькими консулатами за кордоном, а рівночасно з визначними європейськими кооперативними та господарськими установами, з міжнароднім сільсько-господарським інститутом в Римі та міжнароднім інститутом праці в Женеві. Вона звертає велику увагу на

те, щоб в ній було представлено всю чехословацьку промисловість, передовсім сільсько-господарську, щоб, таким чином, завжди, коли цього будуть вимагати обставини, вона могла виконувати об'єктивно і безкорисно роля посередника, що однаково потрібний як словянській промисловості, так і словянському хліборобству.

З цією метою Палата, крім бібліотеки спеціяльних творів, має ще колекцію статистичних збірників, відомостей і т. д., каталогів та прейскурантів чеськословацької промисловості. Скоро ж відносини трохи унормуються, вона заложить музей оказів, за для чого обіцюючим початком була збірка експонатів, подарованих Палаті з Празької сільсько-господарської виставки в 1922 році.

Палата була одною з перших установ, що виступала в оборону голодуючого населення Московщини та України. Її заклик до загальної словянської кооперації зустрів живий відгомін. Палата приймає участь в допомоговій економічній акції на користь Росії та помагає російським емігрантам в Чехословаччині. Щоб ця акція на користь голодуючого населення Росії та України, з огляду на перепони, не лишалася на мертвій точці, палата відбула низку нарад з представниками уряду, кооперативних, господарських та промислових чехословацьких кол. Розуміється, що доки відносини там не буде унормовано, тут не буде умовин для реальної праці з позитивними наслідками, тоб то акції не можна перевести в життя.

При співучасті цієї Палати було влаштовано низку екскурсій словянських кооператорів по ріжних хліборобських чехословацьких підприємствах. Робилося це гуртками, але були й поодинокі інтересанти. Крім полагодження безпосередньо урядових справ, Палата виконувала ріжні праці, що доручали їй кооперативні та споріднені організації або поодинокі кооператори та громадські діячі. Вона приймала участь в залеженню в Празі російських хліборобських і кооперативних курсів та в організаційній праці при влаштуванню минулого року в Празі з'їзду російських професорів та вчених. Кооперативна палата помагала й помагає скрізь та завжди, коли цього від неї вимагають, починаючи від порад при організуванню кооперативних спілок, та кінчаючи виїздними й приїздними візами до Республіки. Можна сказати, що кооперативній Палаті слід дякувати за те, що тепер кожний словянський кооператор може заїхати не тільки до кожної словянської держави, але і до багатьох інших країн, як приклад до Англії, Франції та Швейцарії, де на припоручення палати його як найкраще приймуть, охоче йому допоможуть і дадуть пораду. Палата зазнайомила й зблизила головних представників словянської кооперації, що є одною з її чинностей.

У видавничій діяльності палати слід згадати невелику брошуру — „Словянська сільсько-господарська кооперативна палата, її повстання та мета“, що було видано по чеському та сербському, а в короткому витягу також — по французькому. Її підготовлено до друку і в інших словянських мовах. У 1922 році палата видала чеський переклад фахової праці проф. М. А. Лазаркевича — „Культура льону в Західній Європі.“ Цього року було видано чеську брошуру про словянську кооперацію.

Від грошевих фондів Палати буде залежати продовження її видавничої діяльності.

Час, коли було заложено Палату, та перший рік її діяльності не були сприятливими для якої будь культурної чи господарської чинності. Все ж таки було положено підвалини для спільної праці словянської кооперації.

Членами Палати нині суть такі Союзи:

1) Центрокооператив в Празі, 2) Центральний Союз сільсько-господарських кооперативів в Празі, 3) Московський Народній банк в Лондоні, 4) Центральний льоновий союз в Лондоні, 5) Російський транспортний союз в Лондоні, 6) Союз союзів Південно-Східних Спілок („Ювос“) в Ростові на Дону, 7) Союз українських кооперативних союзів („Оцукс“) в Лондоні, 8) Головний кооперативний союз Югославянський в Білграді, 9) Центральний Союз чеських хліборобських спілок в Берні, 10) Союз чеських хліборобських спілок в Опаві та 11) Центральний Кооператив в Братиславі.

Було б бажаним, щоб словянська сільсько-господарська кооперативна Палата стала осередком спільних прямувань всіх словянських народів на користь словянської кооперації та кооперативної думки взагалі.

НІМЕЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.*)

Повстання німецьких кооперативних спілок в Чехах, на Мораві та Шлезьку датується від 60-тих років минулого століття. Головний їхній центр був первісно у Відні, де в 1878 р. було засновано »Allgemeiner Verband der Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften« (Загальний союз ремісницьких і господарських спілок), в якому, крім споживчих спілок, були також кредитові кооперативи. Поміж пролетарськими, робітничими споживчими спілками та дрібноміщанськими кредитовими кооперативами дійшло в 90-тих роках до конфліктів, в наслідок яких цей союз роспався. Пролетарські робітничі споживчі спілки та продуктивні кооперативи зорганізувалися в 1896 р. в »Verband der auf Selbsthilfe beruhenden Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften« (Союз опертій на самопомочі продуктивних та господарчих кооперативів). З цього союзу, в якому з часом відбулися деякі зміни, у 1904 р. повстав »Zentralverband österreichischer Konsumvereine« (Центральний союз австрійських споживчих спілок). Товариство гуртового закупу австрійських споживчих спілок »Söc« було заложено у Відні в 1905 році.

В наслідок перевороту німецькі споживчі спілки в Чехах, на Мораві та Шлезьку, стали самостійними, утворивши »Verband deutscher Wirtschaftsgenossenschaften« (Союз німецьких господарських кооперативів), що 6-го червня 1919 року мав свої установчі збори. Територіально цей союз є поділено на 7 секцій: Західно-Чеську, Північно-Західно-

---

*) Цю статтю подано Міністерством Суспільного Опікування, як матеріал Німецького Кооперативного Союзу.

Чеську, Північно-Чеську, Східно-Чеську, Південно-Чеську, Моравську та Шлезьку. Він видає два кооперативних часописи, а саме: для кооперативних службовців „Konsumgenossenschaft“ (Споживча спілка), що виходить два рази на місяць в накладі 3.500 примірників, і для членів „Konsumgenossenschaftliches Familienblatt“ (Споживчо-кооперативний часопис) в накладі 110.000 примірників.

Тепер вже можна навести статистичні дати про цей рух за 1921 рік. До союзу належить 285 споживчих спілок, що мають 1161 крамниць і 303.054 членів. Загальний оборот у вищезазначеному році виносив 712.626.000 к. ч.

Товариство для гуртового закупу, Кооперативна Централя для постачання краму для споживчих спілок, у 1919 році роспочала діяльність в Чехословацькій Республіці. Її украївлення, відділення од відповідного віденського товариства вимагає вже тільки формального полагодження. Оборот німецького товариства для гуртового закупу для споживчих спілок в Чехословаччині „Ges“ виносив у 1920 році 403.500.000 к. ч. і в 1921 році піднісся до 450.000.000 к. ч. Це товариство протягом останніх років незвичайно розвинулось. Нині, крім централі в Празі, воно має відділи в Усті над Лабою, в Чеських Будейовицях, Карлових Варах, Горнім Ружодолу (під Ліберцем), Трутнові, Оломуці, Моравській Остраві та один підлягаючий йому склад — в Моравськім Шумперку. Крім цього, в Подмоклях і Карлових Варах організуються кооперативно-торговельні доми.

Слід побачити канцелярії Централі цього товариства в Празі II (на Фігнеровій площі ч. 4 та на Венціговій ч. 5), де в набутковому домі наприкінці 1920 року було зорганізовано новітні, під шкляною стелею, помешкання світлі та просторі. Головне велике помешкання — подвійною шкляною стелею крито, заля для праці має 24 метри завдовшки, 15 — завширшки та цілком посідає площа в 360 кв. метрів. Крім цієї великої залі, було влаштовано 23 урядових кабінетів. В ї дальні що-дня колективно харчується службовий персонал, обід для якого приправляють його коштом в спеціяльній кухні. Загалом службового персоналу є 550 чоловік, в тім числі 315 робітників і 235 урядовців.

Власну продукцію цього товариства в першу чергу звязано з харчовими підприємствами в Нератовицях, що були засновані у 1917 році і вже значно поширилися. Тепер в Нератовицях існує фабрика для використування овочів (виріб мармеладу, овочевих соків і т. д.), фабрика продукції кавових сурогатів (виріб цікорії і т. д.), заклад дестилляційний, солодовня, відділ для смаження кави на продаж, столярня, бондарня, хімічна лабораторія і т. д.

В Північних Чехах, саме в Цвокові, німецькі кооперативи мають власну ткацьку майстерню, що в 1921 році виробила загалом ріжного текстильного матеріалу (гумових стрічок, бавовняних крайок, єдвабних стрічок, гнотів і т. д.) коло 800.000 метрів. В Західних Чехах (в Пернінку) існує майстерня вишиванок та білизни, що має 5 великих машин для вишивання, з яких кожна щоденно вишиє 6—8 штучок матерій. Кожна машина дістає волокна з 224 шпульок. Фабрику білизни було засновано в квітні 1921 року. Вона має 20 машин до шиття, працюючих моторною силою. Наприкінці 1921 року працювало вже 84 швейних машин при помочі електричної енергії. Протягом 9-ох місяців 1921

року було вироблено 75.000 штук білизни, передовсім робітничої, при чому зверталась головна увага на добру якість матеріалу та виконання.

Потім в 1921 році вищезгадане товариство для гуртового закупу заложило в Гербовицях (недалеко від Усті над Лабою) власний млин, що може працювати водою і електричною силою та може кожного дня змолоти 2 вагони збіжжа. До цього млина, крім господарських будівель, належить ще чималий шмат ґрунту, на якому можна збудувати дальші кооперативні підприємства.

В Моравській Остраві „Ges“ має хімічну фабрику, в якій виробляється крем на черевики для організованих споживачів. Є також думка організувати виріб інших хімічних продуктів, потрібних в робітничому щоденному життю.

Німецьке товариство для гуртового закупу, що обслуговує коло $\frac{5}{4}$ міліона споживачів та являється одже одною з найбільших організацій консументів, дуже радо увійшло в міжнародні торговельні зносини. Це товариство, як покупець, заінтересоване ріжними гатунками краму, головно — харчів, що можна постачати з України.

В обмін це товариство могло б постачати вироби власних підприємств, а саме: мармелад, овочеві соки, цікорію, сурогати кави, власного виробу білизни та текстильний крам.

СТАН КООПЕРАЦІЇ В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

1-е січня 1922 року.

	Чехія	Морава	Шлезьк	Словач-чина	Підкарпаття	Загалом
Кооперативи кредитові (загалом)	3469	1506	328	312	105	5720
Ощадні каси	852	536	61	—	—	1449
Райффайзенки.	2617	970	267	312	105	4271
Кооперативи: сільсько-гospодарські	1096	621	80	283	44	2124
споживчі	963	539	88	982	86	2658
ремісничі і робітничі про-ductивні	1128	480	53	46	16	1723
будівельні	796	278	78	25	—	1177
решта	24	11	—	5	—	40
Разом	7476	3435	627	1653	251	13.442

Ці 13.442 кооперативи, при загальнім числі населення 13,595.816, суть очевидним доказом не тільки високого кооперативного поступу, але ще й вірного суспільного чуття чехословацького люду, шукає поліпшення своїх господарських відносин не в революційних переворотах, але в мирній, доцільній, суспільній праці.

*

ДРУЖАРНЯ „ПОЛІТИКА“ В ПРАЗІ.